

Kuinka Suomen Kommunistisesta Puolueesta tuli hallituspuolue vuonna 1966

JUKKA PAASTELA

ABSTRACT

How the Finnish Communist Party became a governmental party in 1966

This article describes the development of the Finnish Communist Party from a more or less fundamental opposition party to a part of the left-centre coalition government in 1966. The following reasons for this are seen to be: the leftist change in the Social Democratic Party in 1963 which made the cooperation between the social democrats and communists possible, the results of the 1966 parliamentary elections in which resulted in a left-wing majority, the coalition had been weak without the communists and the attitude of the president which was favourable to the communist participation. This latter point is not, however, further elaborated because the archives of president Kekkonen are not available for researchers. The main source of the article is the archives of the Finnish Communist Party.

Kun SKP/SKDL vuonna 1948 puolueen kärsimän vaalitappion jälkeen jätettiin pois hallituksesta, se pysyi oppositiossa aina vuoteen 1966 saakka. Vuoden 1966 hallitusratkaisu oli niissä oloissa varsin radikaali. Muodostivathan hallituksen puolueet, jotka aikaisemmin olivat olleet hyvin antagonistisissa suhteissa keskenään. Sosialidemokraattien ja kommunistien kesken oli pitkään jatkunut voimakas molemminpuolinen vihanpito; Maalaisliitto/Keskustapuolue oli ollut vaaleja edeltäneessä hallituksessa yhdessä Kokoomuksen kanssa ja toisaalta myös sosialidemokraattien ja Maalaisliiton suhteet olivat kylmät, sillä sosialidemokraatit olivat propagandassaan voimakkaasti korostaneet työläisten ja talonpoikaiston välisten etujen vastakohtaisuutta. Mielenkiintoisinta vuoden 1966 hallitusratkaisussa on kuitenkin juuri SKDL:n mukaantulo. Tämän artikkelin tarkoitus on tarkastella sitä, mitkä tekijät vaikuttivat siihen, että SKP/SKDL:stä tuli hallituspuolue. Keskeisiä kysymyksiä on tällöin kaksi. Ensinnäkin miten kehittyivät sosialidemokraattien ja kommunistien suhteet SDP:n vuoden 1963 puoluekokouksen jälkeen ja toiseksi, miten SKP:n sisäiset edellytykset kypsyivät niin, että puolue oli

valmis astumaan vasemmiston ja keskustan koalitionhallitukseen pitkän korpivaelluksen jälkeen. Siivuttava on myös sitä kysymystä miten laajemminkin suomalaisessa yhteiskunnassa, ennen muuta nuoren sivistyneistön piirissä, asenteet kommunisteja kohtaan muuttuivat.

Kommunisteille kolmen suuren yhteistyön hajoaminen vuonna 1948 oli karvas pala nieltäväksi. He pitivät koko oppositiokautensa ajan tavoitteenaan pääsyä hallitukseen. Tähän näyttikin olevan mahdollisuuksia kun sosialidemokraattien puolueriita vuoden 1956 yleislakon jälkeen puhkesi. Sosialidemokraattien oppositio, ns. skogilaiset menivät ilman puolue-elinten lupaa V. J. Sukselaisen 2. 9. 1957 muodostamaan hallitukseen. Jo hallituksen muodostamisen jälkeen skogilaiset ryhtyivät ajamaan hallituksen laajentamista siten, että myös SKDL tulisi mukaan hallitukseen, mutta muut hallituspuolueet eli Maalaisliitto ja Kansanpuolue eivät siihen suostuneet. (SKP:n poliittisen toimikunnan pöytäkirja 13. 9. 1957, tästä eteenpäin PT, Kansan Arkisto.) Toinen mahdollisuus SKDL:lle näytti avautuvan joulukuussa 1958 ns. yöpakkasten yhteydessä. K.A. Fagerholmin kolmas hallitus, jossa oli

maukana SDP, RKP, Maalaisliitto ja Kokoomus oli muodostettu 29. 8. 1958 tilanteessa, jossa kansainvälinen ilmapiiri oli Berliinin kysymyksen takia hyvin jännittynyt. Neuvostoliitto oli epäluuloinen hallituksen ulkopolitiikkaa kohtaan ja mm. kutsui pois suurlähettiläänsä Helsingistä sekä jähdytti kauppasopimusneuvottelut. (*Suomen työväenliikkeen historia*, 340—341). Hallituskriisi kärjistyi joulukuussa 1958 ja tällöin SKP oli neuvottelukokouksessa skogilaisten ja Maalaisliiton kanssa hallituskysymyksestä. SKP itse piti mukaantuloaan hallitukseen jo niin todennäköisenä, että se asetti tavoitteensa hallituksen paikkajaon suhteen (kolme ministeriä, joista yksi keskeinen) ja kaavaili jo ministeriksi asetettavia henkilöitäkin. (PT 9. 12 ja 18. 12. 1958, ks. myös Aaltonen 1958, 3). Hallitustoiveet kuitenkin kariutuivat V. J. Sukselaisen johtaman Maalaisliiton vähemmistöhallituksen muodostamiseen tammikuussa 1959.

Kommunistien ja sosialidemokraattien suhteiden kehittyminen 1963—1966

Sosialidemokraattisen puolueen puoluekokous kesäkuussa 1963 merkitsi Rafael Paasion »kolmannen linjan» nousua valtaan SDP:ssä. Merkittäviä uusia linjanvetoja Paasio ei esittänyt, mutta lausui, että SDP:n on mentävä »pari piirua vasemmalle» (Paasio 1980, 173—176). Merkittävää oli, että Väinö Tanner ja Väinö Leskinen, jotka olivat olleet kommunistien päävihollisia jäivät pois puoluejohdosta. Uudet ilmiöt sosialidemokratiassa alkoivat askarruttaa kommunisteja ja asteittain heidän linjansa sosialidemokraatteja kohtaan muuttui jyrkän kielteisestä yhä suopeammaksi. Seuraavassa tarkastelen sitä, miten tämä kehitys tapahtui.

SKP:ssä pidettiin ennen SDP:n puoluekokousta todennäköisenä, että puolueessa ei tapahtuisi mitään oleellisia muutoksia; Väinö Leskisen arveltiin hallitsevan kokousta. (PT 12. 6. 1983). Silti SKP:n poliittinen toimikunta päätti lähettää SDP:n puoluekokoukselle ja jäsenille kirjeen, jossa ehdotettiin puolueiden välistä yhteistoimintaa, mutta nimen omaan ei niiden välisiä neuvotteluja. Kirje oli sikäli vanhan hengen mukainen, että siinä nimettiin Väinö Tanner, Väinö Leskinen, Olavi Lindblom ja Kaarlo Pitsinki yhteistyön vastustajiksi. (PT 14. 6. 1963).

SDP:n puoluekokouksen jälkeen SKP:n poliittinen toimikunta kävi siitä laajan keskustelun, jonka alusti SDP:n asioihin erikoistunut toimikunnan jäsen Paavo Koskinen. Hänen arvionsa oli se, että selvää vastakohtaa Paasion ja Leskisen välillä ei voida havaita. Koskisen mukaan »Leskinen piti

parempana ja riittävänä sitä, että sellainen pehmeä ja jopa kyvytönkin mies kuin Paasio on keulakuvana kun kuitenkin vielä kaksi tannerilaista [varapuheenjohtaja Lindblom ja puoluesihteeri Pitsinki] jäi puolueen johtoon» Tavoitteeksi Koskinen asetti kyseisten »tannerilaisten» syrjäyttämisen ja katsoi, ettei »ole syytä jatkaa tämän kokouksen pohtimista. Se ei ole suuri tapaus sikäli kun siinä ei tullut työväen politiikalle myönteistä johtoa».

Hertta Kuusinen ei ollut aivan samaa mieltä, sillä hän huomautti, että Leskinen ei lähtenyt vapaehtoisesti. Silti hänkin arvioi askelta eteenpäin »puolinaiseksi» Asiasta tehdyssä päätöksessä todettiin, että »nykyistä puoluejohtoa ei voida vapauttaa siitä painolastista, mikä oli entisen puoluejohdon harteilla».

SDP:n hallitukseen menoon suhtauduttiin kielteisesti ja nimen omaan päätettiin, että Maalaisliittoon ja sos.dem. oppositioon pitää pyrkiä vaikuttamaan niin, että nämä eivät pyrkisi läheisempää yhteistyöhön SDP:n kanssa ja eritoten, että ne eivät menisi sen kanssa samaan hallitukseen. (PT 19. 3. 1963). SKP:n johdossa pelättiin selvästi, että maahan muodostuisi Neuvostoliitolle myönteinen, mutta SKP:n vastainen liittoutuma, joka tietysti olisi sulkenut pois SKP:ltä taktisia mahdollisuuksia vaikuttaa Maalaisliittoon ja erityisesti TPSL:ään.

Ratkaisevaa kommunistien asenteen muuttumiselle näyttävät olleen ne keskustelut, jotka SKP:n huippujohto, puheenjohtaja Aimo Aaltonen, pääsihteeri Ville Pessi ja SKDL:n eduskuntaryhmän puheenjohtaja Hertta Kuusinen kävivät Otto Wille Kuusisen kanssa Moskovassa heinäkuussa 1963.

Kuusinen suhtautui hyvin toiveikkaasti SDP:ssä tapahtuneisiin muutoksiin. Hän totesi Paasion voiton SDP:n puoluekokouksessa tulleen hiukan odottamatta: »Harva ihminen saattoi odottaa muutoksia sosdem puoluekokouksessa». Kuusinen ei pitänyt Tannerin ja Leskisen poisjättämistä »isona asiana», mutta kuitenkin sellaisena, että se »avaa oven». Kuusisen arvion mukaan puoluesihteeri Kaarlo Pitsinki saattaa aiheuttaa vaikeuksia, mutta Kuusisen tietojen mukaan Paasio olisi sanonut »eräissä keskustelussa», että Pitsinki on syrjäytettävä ja että hänelle on suunniteltu jotain hyväpalkkaista virkaa.

»Pääkysymys» Kuusisen mukaan oli SDP:n yhdistyminen skogilaisten kanssa, jota SKP:n ei pidä sen paremmin edistää kuin jarruttaakaan, vaan olla passiivinen ja katsoa mitä tapahtuu. Jyrkän kielteisen kannan ottaminen Paasioon auttaisi oikeistoa, sen sijaan pitäisi katsoa, voitaisiinko Kokoomus hallituksessa korvata sosialidemokraateilla ja nimenomaan »maltillisilla sosialidemokraateilla». Se

hallitusvaihtoehto, että muodostettaisiin kaikkien puolueitten paitsi kommunistien hallitus olisi vaarallinen. Kommunistien tulo hallitukseen ei Kuusisen mukaan »tässä tilanteessa» olisi mahdollinen, mutta hän selvästi piti tätä pitkän tähtäimen tavoitteena. (Muistio O. W. Kuusisen kanssa käydyistä keskusteluista, PT 2. 8. 1963.)

NKP:n korkeimpaan johtoon kuuluneen Kuusisen puheenvuorot SKP:n johtajien kanssa käydyissä keskusteluissa osoittavat ensinnäkin sen, että hän oli erittäin hyvin informoitu Suomen poliittisesta tilanteesta. Niinpä tieto Pitsingin syrjäyttämisesajatukselta oli Pessillekin yllätys. Toiseksi Kuusinen oli realistisempi SDP:ssä tapahtuneiden muutosten suhteen kuin SKP:n johto siihen saakka oli ollut. Kuusisen puheet näyttävät tehneen selvän vaikutuksen Pessiin, joka yhtyi Kuusiseen siinä, että muutokset SDP:n johdossa eivät ole vähäisiä, vaikka hänen mukaansa puoluejohdon enemmistö edelleen oli leskisläisiä.

Sen sijaan Aimo Aaltonen ei vakuuttunut Kuusisen argumentoinnista, vaan oli sitä mieltä, että ei olisi eduksi jos SDP ja TPSL yhdistyisi eikä olisi eduksi, että SDP tulisi hallitukseen, koska se vahvistaisi sen asemaa. Näin ollen Aaltosen ja Pessin linjojen välille muodostui selvä ero ja voimme tässä nähdä jo idullaan ne erimielisyydet, jotka myöhemmin jakoivat SKP:n. Keskustelumuistion mukaan »O. W. tapansa mukaan voimakkaasti perusteli omia käsityksiään ja sanoi, että täytyy voimakkaasti viedä eteenpäin sitä uutta, mikä on havaittavissa eikä pitää kiinni siitä, mitä on tullut aikaisemmin sanottua». (PT 2. 8. 1963). Ei liene liioiteltua sanoa, että nimen omaan Otto Wille Kuusinen auttoi SKP:tä lähtemään tielle, joka sitten johti vuoden 1966 ns. kansanrintamahallituksen muodostamiseen.

Samalla Moskovan matkalla SKP:n johto tapasi myös NKP:n edustajat, joista tärkeimmät oli NKP:n silloinen kakkosmies Leonid Breshnev ja NKP:n kansainvälisistä suhteista vastannut Boris Ponomarev. Selostuksessaan Suomen poliittisesta tilanteesta Pessi viittasi keskusteluihin Kuusisen kanssa ja otti esiin sen mahdollisuuden, että SDP tulee Suomen hallitukseen. Keskustelumuistion mukaan NKP:n edustajat eivät näytä kommentoineen tätä asiaa. (PT 2. 8. 1963).

SKP:n johdon Moskovan matkan jälkeen ilmeisesti Pessi hakeutui keskusteluyhteyteen Paasion kanssa, joka suinkaan ei suhtautunut kielteisesti yhteistyöhön kommunistien kanssa, mutta pelkäsi sitä pidetäänkö mahdolliset sopimukset. Paasion mukaansa hajaantunut ay-liike oli ongelma ja hän

viittasi mahdollisuuteen perustaa uusi ammatillinen keskusjärjestö. Pessin arvion mukaan yhteistyö todennäköisesti merkitsisi sos.dem. opposition loppua. SKP:n poliittisen toimikunnan päätöksessä ajatusta puolueiden yhteisistä neuvotteluista pidettiin »erittäin hyvänä». (PT 15. 8. 1963).

SKP päättikin esittää SDP:lle neuvotteluja yhteistoiminnasta. Asioista, joista voitaisiin sopia mainittiin nimien keräys vetoomukseen rauhanomaisen rinnakkaiselon puolesta, Pohjolan ydinaseeton vyöhyke sekä reaali-palkkojen laskun estäminen ja niiden nousun turvaaminen. SDP:lle lähetetty kirjelmä päätettiin jättää julkaisematta, jotta SDP:ssä ei voitaisi leimata sitä propagandaksi ja nähtäisiin, että SKP on yhteistyöpyrkimyksissään tosissaan. (PT 18. 9 ja 23. 10. 1963).

SKP:n yhteistyötarjouksessa oli kaksi merkittävää seikkaa. Ensinnäkin siitä puuttuivat tavanomaiset »sylkykypien» Leskisen ym. nimet ja toiseksi ehdotetut yhteistyökohteet olivat varsin vaatimattomia, joskin SKP:ssä ei ilmeisesti ymmärretty sitä seikkaa, että nimien kerääminen kaikenlaisiin rauhanvetoomuksiin, jota puolue itse erityisesti Rauhanpuolustajien kautta ahkerasti harrasti, oli SDP:n johdolle varsin vieras ajatus. — SDP:n puoluetoimikunta ei vaivautunut edes tekemään päätöstä siitä, että neuvottelutarjoukseen ei vastata. Paasio vain ilmoitti lakonisesti, että »SKP on nyttemmin esittänyt yhteistyötarjouksensa kirjeen muodossa puoluetoimikunnalle». (SDP:n puoluetoimikunnan ptk 12. 11. 1963, Työväen Arkisto). Saattaa hyvinkin olla, että Pessi oli saanut ylioptimistisen kuvan Paasion puheista; Aarne Saarisen (1984, 86—87) mukaan Paasio oli kommunistien kannalta hankala neuvottelukumppani, koska hän ei halunnut sopia mistään.

SDP:n vaikeneminen oli luonnollisesti takaisku kommunisteille, mikä näkyi siinä poliittisen toimikunnan päätöksessä marraskuussa 1963, jonka mukaan tuli varoa liioittelemaa Paasion ja Leskisen erimielisyyksiä, »mutta missä todellista eroa on havaittavissa on pyrittävä syventämään juopaa». Samoihin aikoihin käynnissä olleet neuvottelut sosiaalidemokraattisen liikkeen yhdistämisestä aiheuttivat kommunisteille päänvaivaa, koska he siinä vaiheessa eivät uskoneet yhdistymisen tuovan muutosta SDP:n politiikkaan. (PT 13. 11. 1963).¹

Vuodesta 1964 SKDL alkoi voimakkaasti pitää

¹ Myöhemmin, toukokuussa 1965, SKP:n poliittinen toimikunta päätti suositella TPSL:n johdolle, että se menisi »järjestettyä joukkona» SDP:hen, mikäli jotkut joka tapauksessa ovat valmiit palaamaan SDP:hen (PT 5. 5. 1965).

esillä työväeliikkeen yhteistyökysymystä. SKDL:n järjestöt tekivät eri puolilla maata yhteistyötarjouksia sosialidemokraattisille järjestöille. (SDP:n puolue toimikunnan ptk 12. 11. 1964). Huhtikuussa SKDL ja sen jäsenjärjestöt julkaisivat vetoituksen yhteistyöstä ja toukokuussa 1964 pidetyn SKDL:n liittokokouksen yksi pääaihe oli kysymys yhteistyöstä. Asiaa tarkasteltiin myös lukuisissa puheissa. Erityisen aktiivinen suhteessa oli Ele Alenius. (Ks. Haikara 1975, 213—220).

Samana vuonna eräiden sosialidemokraattien esiintymiset merkitsivät uusia avauksia. Kesällä 1964 Pekka Kuusi piti Turussa puheen, jossa hän vaati SDP:ltä uudelleenarviota suhteessa Neuvostoliittoon sekä uudenlaista suhtautumista presidentti Urho Kekkoseen. (Lehtinen 1981, 230). SKP:n poliittisessa toimikunnassa Kuusen puheeseen suhtauduttiin aluksi epäluuloisesti, sillä uumoiltiin, että Kuusesta tehdään Olavi Hongan seuraaja presidenttiehdokkaana. Kuusi arvioitiin vielä vaarallisemmaksi kuin Honka sen johdosta, että hän on parempi puhuja. (PT 8. 7. 1964). Pian epäluulot kuitenkin hälvenivät, sillä jo kuukautta myöhemmin poliittinen toimikunta arvioi, että SDP:n asettuminen Kuusen kannalle merkitsisi »varovaista kehitystä parempaan asennoitumiseen ulkopoliitikassa». (PT 2. 9. 1964).

Myönteistä huomiota herättivät niin ikään Bo Ahlforsin ja Antti Eskolan esiintymiset työväenliikkeen yhteistoiminnan puolesta. Ahlfors huomautti, että lähes ainoa kontakti SKP:n ja SDP:n välillä on se, että edellinen tarjoaa yhteistyötä ja jälkimmäinen hylkää sen. Ahlfors peräänkuulutti SDP:ltä itsenäistä ja aktiivista politiikkaa, jolla se voi »vahvana ja pelkäämättä neuvotella ja hakea yhteistyömuotoja kommunistien kanssa». (Kansan Lehti 6. 8. 1964, ks. myös KL 9.8.1964, jossa Ahlfors esitti 10-kohdan ohjelman SDP:n politiikan uudistamiseksi.)

Lokakuussa 1964 Kansan Uutiset (KU) julkaisi aikaisemmin Kansan Lehdessä julkaistun Antti Eskolan kirjoituksen »Kommunismi, demokratia ja sosialidemokratia», jossa jo puututtiin kysymykseen kommunistien osallistumisesta hallitukseen. Eskola kirjoitti, että kun kommunistien pääsy hallitukseen kielletään, kielletään samalla vaikutusmahdollisuus yli 30 % väestönosalta, joka sosiaaliselta asemaltaan on kaikkein heikointa, mikä on porvaristolle edullista, mutta demokratian kannalta vakava epäkohta. Eskola kehoitti sosialidemokraatteja tarkistamaan kantaansa ja katsoi SDP:n ja SKP:n yhteistyön luonnolliseksi, koska puolueitten kannattajapohja on samanlainen. (KU 14. 10. 1964).

Kommunistit arvioivat uusia ilmiöitä socialide-

mokratiassa sekä päättävissä elimissään että lehdistössään. SKP:n poliittinen toimikunta arvioi heinäkuussa 1964, että »vanhat ennakkoluulot» kommunistien väkivaltaisuudesta ja epäkansanvaltaisuudesta eivät ole yhtä syviä kuin ennen ja että »kapitalismin kriisi» sekä »socialismin voitokas eteneminen» pakottaa sosialidemokraatit käsittelemään socialismin liittyviä kysymyksiä. (PT 16. 7. 1964).

Julkisuudessa kommunistit kiittelivät Ahlforsin, Kuusen ja Eskolan puheenvuoroja. Kansan Uutiset totesi Suomeen syntyneen socialististen ja liberaalien tiedemiesten ryhmän, joka pystyy katsomaan yli »luutuneitten puoluerajojen» ja näkemään pitkällä tähtäimellä valtakunnalliset ongelmat. (KU 16. 10. 1964 ja KU 30. 10. 1964, Ville Pessin kirjoitus.) Tämä arvio aivan ilmeisesti pitikin paikkansa. On tosin vaikea arvioida missä määrin nämä ja muut verrattain nuoren polven sosialidemokraattien ja heitä lähellä olleiden puheenvuorot vaikuttivat SDP:n johtoon, mutta ilmeisesti ainakin Väinö Leskisen poliittiseen suunnanmuutokseen nuoren polven sosialidemokraattien argumentointi vaikutti ratkaisevasti hänen politiikkansa suunnanmuutokseen. (Leskinen 1967, 135—137. Leskisen suunnanmuutoksesta ks. Keskinen 1978, 265—272. Myös Mauno Koiviston vappupuheella Tampereella 1965 oli oma merkityksensä. Koivisto torjui SKDL:n piirissä ehdotetut yhteiset vaaliliitot, mutta vetosi kommunisteihin, että asiasta ei tehtäisi sellaista kiistakysymystä, joka olisi järkevän yhteistoiminnan esteenä. Epäsuorasti Koivisto viittasi myös siihen mahdollisuuteen, että kommunistit tulisivat hallitukseen. Koivisto sanoi vaalien jälkeisestä hallitusratkaisusta:

»Vaalien jälkeen saamme varautua vaikeasti selvitettävään hallituspulaan. Teemme viisaasti, jos emme rakenna mitään sen varaan, että Maa-liitto haluaa ryhtyä kansamme yhteistyöhön millään järkevillä ehdoilla. Ellemme saa aikaan pysyvää hallitusratkaisua vaalien jälkeen on kyseenalaista, kuinka kauan se eduskunta, joka monella tapaa on toiveittemme täyttymys, pysyy koossa.» (Kansan Lehti 2. 5. 1965)

Koiviston puhe herätti myönteistä vastakaikua kommunistien keskuudessa. Keijo Savolainen tulkitse sen Kansan Uutisissa (26. 8. 1965) tarkoittavan nimenomaan ehdotusta työväenpuolueiden yhteistoiminnaksi myös hallitustasolla. Niinikään Leskisen »kääntymys» otettiin ilahtuneena vastaan.²

² Paavo Koskinen arvioi Leskisen esiintymistä seuraavasti: »Kukaan muu sosdem puolueen johtaja ei ole esittänyt niin myönteiseen tapaan ja kehiteltynä asioita sekä asenteita, joita

Paitsi selvästi muuttunut intellektuaalinen ilma-
piiri, myös sosialidemokraattien ja kommunistien
samansuuntainen oppositiopolitiikka lähensi puolue-
itten näkökantoja. Puolueitten eduskuntaryhmät
myös kävivät neuvotteluja, esim. helmikuussa 1965
maataloustulolaista, vaikka neuvottelut eivät johta-
neetkaan kommunistien toivomaan yhteiseen esi-
tykseen. (KU 6. 2 ja 12. 2. 1965). Samoin luottamus-
lauseäänestyksissä puolueet esiintyivät samansuun-
taisesti, esim. maaliskuussa 1965 SKDL:n tehdessä
välikysymyksen Johannes Virolaisen hallituksen
talouspolitiikasta. (KU 10. 3. 1965). Myös ammatti-
yhdistysliikkeen piirissä oli havaittavissa lien-
nyntystä.³ SKP:n tarjouksen puolueitten — myös
TPSL:n — suorista neuvotteluista SDP kuitenkin
hylkäsi ja viittasi siihen, että eduskuntaryhmillä on
asioista ennenkin ollut neuvotteluyhteys ja voi olla
vastakin. (SDP:n puolue toimikunnan kirje SKP:lle
17. 9. 1965, Työväen Arkisto ja KU 25. 9. 1965).

SDP:ssä vuodesta 1963 tapahtuneet muutokset ja
puolueen muuttunut intellektuaalinen ilmapiiri teki
mahdolliseksi puolueitten 1966 alkaneen hallitus-
yhteistyön. Oma osuutensa oli tietysti myös
SKP:ssä tapahtuneella kehityksellä, jota leimasi
vuosikymmenen puolivälissä alkunsa saanut reformi-
liike, joka sai aikaan laajan, yli 400 puheenvuo-
roa käsittäneen keskustelun puolueen periaatteista
kesällä 1965. (Kauniskangas 1971, 74—75). SKP:n
1964 alkaneet sisäiset ristiriidat eivät kuitenkaan
kuulu tämän artikkelin piiriin siksi, että ne eivät
ainakaan suoranaisesti vaikuttaneet SKP:n päätök-
seen osallistua hallitukseen; tulevat »osapuolet»
tekivät tämän päätöksen yhtenäisesti.

SKP:n sisäisten edellytysten kypsyminen

Vielä vuonna 1963 ajatus vasemmiston ja keskustan
hallituksen muodostamisesta esiintyi varsin harvoin
ja sporadisesti kommunistien keskuudessa. Halli-
tuspoliitiikka oli ennen vuotta 1966 tunnetusti varsin
epävakaata ja elokuussa 1963 Ahti Karjalaisen
ensimmäinen hallitus, jossa oli mukana Maalaislii-
ton, kansanpuolueiden, Kokoomuksen ja SAK:n

sosdem johtajat asettavat yhteistoiminnalle ehdoksi. Mikään taho
sosdem puolueessa ei ole julkisuudessa esiintynyt Leskisen
puheita vastaan.» (PT 28. 4. 1965).

³ Arvo Hautala sanoi SKP:n keskuskomitean kokouksessa
kesäkuussa 1965, että »Minusta me emme voi liian rohkeasti
arvioida nykyisiä ilmiöitä» SDP:ssä ja viittasi Elitarviketyöläi-
sten Liiton edustajakokoukseen, jossa ei ollut tarvinnut äänestä-
ä yhdestäkään asiasta. (Pöytäkirja SKP:n keskuskomitean kokouk-
sesta 12—13. 6. 1965. Kansan Arkisto.)

edustajat natsi liittoksissaan, koska SAK:n ministe-
rit olivat aikeissa erota hallituksesta. (Karjalainen ja
Tarkka 1989, 134). Tällöin Aarne Saarinen esitti
SKDL:n eduskuntaryhmän kokouksessa uhkaavan
hallituspuolan ratkaisuksi vasemmiston ja keskustan
hallituksen muodostamista kuitenkin siten, että
»keskustan oikeistolaiset» jätetään hallituksen ulko-
puolelle. (PT 4. 9. 1963, Herta Kuusisen selostus).

SKP:n poliittinen toimikunta ei kuitenkaan pitä-
nyt esitystä kovinkaan realistisena, sillä presidentil-
le päätettiin esittää, että Kokoomus ja »muut oikeis-
toainekset» eivät saa olla hallituksessa, mutta ei
puututa siihen mitkä puolueet nimenomaisesti pitäi-
si olla hallituksessa. O.W. Kuusisen linjan mukaan
todettiin, että kaikissa tilanteissa SKP ei suhtaudu
täysin kielteisesti SDP:n osallistumiseen hallituk-
seen, joskin sitä vaadittiin sanoutumaan irti entisestä
politiikasta. Lehtikirjoittelussa päätettiin kysymys
SKDL:n osallistumisesta hallitukseen esittää siten,
että sitä edellytetään, mutta asiaa »ei erityisesti
painoteta». (PT 2. 9. 1963). Tämä päätös ei sikäli
toteutunut, että ainakaan Kansan Uutisissa ei vaadit-
tu SKDL:n osallistumista hallitukseen.

Syyskuussa 1963 presidentti Kekkonen esitti
hallituskriisin ratkaisuksi myöhemmän lempiaja-
tuksensa, kaikkien puolueitten hallituksen. Tuolloin
ehdotus tuli selvästi yllätyksenä SKP:n poliittiselle
toimikunnalle, koska presidentin ehdotus piti sisäl-
lään sen ajatuksen, että myös kommunistit osallistu-
isivat hallitukseen. Presidentille päätettiin vastata
siten, että ei suoraan sanottaisi, että Kokoomus ja
kommunistit eivät voi olla samassa hallituksessa.
Sen sijaan päätettiin esittää sellaiset ohjelmalliset
vaatimukset — mm työläisten ansiotason kohotta-
minen hintojen ja tuotannon nousua vastaavasti —,
joiden arveltiin olevan Kokoomukselle mahdotto-
mia hyväksyä. (PT 12. 9. 1963).

Syyskuussa 1964 oltiin jälleen hallituspuolassa
Reino Lehdon virkamieshallituksen kaaduttua.
SKP:n poliittisessa toimikunnassa ei ajatusta vas-
emmiston ja keskustan hallituksesta edes esitetty
eikä myöskään puhuttu sosialidemokraattien osal-
listumisesta hallitukseen. SKP:n tässä tilanteessa
toivoma hallitusratkaisu oli Maalaisliiton vähem-
mistöhallitus, jonka arveltiin joissakin asioissa jou-
tuvan nojaamaan SKDL:n tukeen. (PT 2. 9. 1964).
Syntyneeseen Johannes Virolaisen hallitukseen,
joka koostui Maalaisliiton, Kokoomuksen ja Kan-
sanpuolueen edustajista kommunistit luonnollisesti
olivat tyytymättömiä ja tästä alkoi, kuten jo edellä
on todettu, sellainen oppositiopolitiikka, joka lähensi
kommunisteja ja sosialidemokraatteja toisiinsa.

Vähän Virolaisen hallituksen muodostamisen

jälkeen ajatus vasemmiston ja keskustan yhteisestä hallituksesta nousi esiin SKP:n poliittisessa toimikunnassa sen seurauksena, että SKDL:n eri johtohenkilöt kävivät Mauno Koiviston kanssa keskusteluja hallituskysymyksestä. On mielenkiintoista, että Koivisto näyttää syksystä 1964 lähtien kulissien takana ryhtyneen ajamaan SKDL:n mukaantuloa hallitukseen. Marraskuussa 1964 Hertta Kuusinen kertoi SKP:n poliittisessa toimikunnassa kuulleensa SKDL:n työvaliokunnassa Koiviston ja SKDL:n puheenjohtajan Kusti Kulon keskustelusta, jossa Koivisto oli maininnut, että vuoden 1966 eduskuntavaalien jälkeen maahan muodostuu uusi poliittinen tilanne, jolloin voidaan keskustella yhteisestä hallituksesta, jossa ovat mukana SKDL, SDP ja Maalaisliitto. Kuusinen lisäsi: »Kulo mainitsi, että samaan suuntaan kuin Koivisto ovat puhuneet myös eräät toiset sosdem edustajat». (PT 16. 11. 1964). Maininnasta ei käy ilmi ketkä toiset sosialidemokraatit olisivat näin puhuneet.

Myös Ele Alenius kävi Koiviston kanssa keskusteluja vuoden 1966 eduskuntavaalien jälkeisestä hallituksesta. SKP:n poliittisen toimikunnan ja SKDL:n työvaliokunnan yhteisessä kokouksessa 23. 11. 1964 Alenius mainitsi Koiviston sanoneen, että sosialidemokraatit »haluavat vaalien jälkeen asettaa ehdoksi hallitukseen tulolleen Maalaisliitolle sen, että myös SKDL:n täytyisi tulla hallitukseen, jolloin Maalaisliitto joutuu temppelein harjalle». Päätettiin, että Kulo, Alenius, Kuusinen, Pessi ja SKDL:n pääsihteeri Mauno Tamminen pitävät yhteyttä asiasta SDP:hen ja TPSL:ään. (Em. kokouksen ptk).

SKP:n poliittisessa toimikunnassa oli kuitenkin erilaisia näkemyksiä tulevan hallituksen mahdollisesta kokoonpanosta. Toimikunta keskusteli asiasta helmikuussa 1965, jolloin vasemmiston yhteiseen osallistumiseen hallitukseen viittasivat Paavo Koskinen ja Erkki Tuominen, kun taas Aimo Aaltonen katsoi, että syntyy Maalaisliiton ja sosialidemokraattien hallitus ja kansandemokraatit joutuvat vaikeaan eristystilaan. Aaltonen korosti TPSL:n merkitystä ja sen auttamisen tärkeyttä. (PT 5. 2. 1965).

Tässä vaiheessa SKP:n yhteistyöhakuisille voimille sosialidemokraattien suhteen aiheutti hankaluuksia Neuvostoliiton suhtautuminen sosialidemokraatteihin, joka oleellisesti poikkesi O. W. Kuusisen ennen kuolemaansa SKP:n johtajille antamista neuvoista. Neuvostoliittolaiset olivat Aaltosen linjoilla suhtautumisessa toisaalta SDP:hen ja toisaalta TPSL:ään. Tässä suhteessa on erityisen mielenkiintoinen se keskustelu, jonka NKP:n edustajat, NKP:n

kansainvälisen osaston varajohtaja A.I. Beljakov ja Feodorov kävivät SKP:n johdon edustajien kanssa helmikuussa 1965. Beljakov aloitti puheenvuoronsa sosialidemokraateista diplomaattisin sanankääntein:

»Onko sosialidemokraattisessa puolueessa tapahtunut muutoksia ja jos on, niin mielestäni suomalaiset toverit eikä meidän puolueemme voi olla huomioimatta näitä ilmiöitä. Vanha suhtautumisemme, entinen asenteemme on hyvin tunnettu. Mutta jos vaikkapa pieniäkin kehityksen merkkejä sosdem puolueessa näkyy, se velvoittaa meitä tarkistamaan taktiikkamme.»

Tämän jälkeen Beljakov kuitenkin siirtyi hyökkäykseen. Hän mainitsi seuraavat »realiteetit»: 1) SDP ei ole virallisesti irtisanoutunut vanhasta ulkopolitiikasta, 2) »taantumukselliset ainekset» ovat puolueen johdossa ja lehdissä, 3) puolue hyväksyy rivihiensä paitsi vasemmistolaisia, myös »oikeistolaisia kansalliskiihkoilijoita» ja 4) vaikka kommunismin vastaisuus on vähentynyt, puolue on edelleen »antikommunistisella linjalla». Realiteetit osoittivat Beljakovin mukaan, että sosialidemokraatit eivät »ole perääntyneet entisistä asemistaan eikä ole aihetta, että NKP muuttaisi virallista politiikkaansa sosdem puolueeseen nähden». Kuitenkin, jos sosialidemokraatit ryhtyvät tekemään tunnusteluja NKP:n suuntaan, on NKP:n esitettävä sosialidemokraateille joukko vaatimuksia »ja teidän valtuuskuntanne voisi tässä suhteessa tulla sanomaan millaisia vaatimuksia». Beljakov viittasi mahdollisuuteen, että tulevaisuudessa on mahdollisuuksia solmia yhteyksiä NKP:n ja SDP:n välille, »mutta nyt se on mahdotonta, siitä ei voi olla puhettakaan tänään». Beljakov kertoi tavanneensa Aarre Simosen, joka oli halunnut, että Neuvostoliitossa julkaistaan artikkeli SDP:n johdon »manöövereistä». (Ptk keskusteluista SKP:n poliittisen toimikunnan ja NKP:n valtuuskunnan kanssa, PT 10.2.1965, 16—18.)

Pessin ja Aaltosen linjaero tuli näkyviin näissäkin keskusteluissa. Pessin mukaan vaalien jälkeen tulee »kaikin keinoin pyrkiä» muodostamaan vasemmiston ja keskustan hallitus (em ptk, 22), kun taas Aaltosen mukaan yhteistyö edellyttää SDP:n johdon politiikan muuttamista (em ptk, 24). Pisimmälle sosialidemokraattien suuntaan meni kuitenkin Hertta Kuusinen, joka sanoi, että »jos sosdem puolue olisi valmis hallitukseen kansandemokraattien kanssa, se olisi niin suuri muutos, että se jo sinänsä osoittaisi, että he ovat parantaneet politiikkaansa sekä ulko- että sisäpolitiikassa». Kuusinen ei kuitenkaan uskonut Kekkosen pyrkivän ottamaan kansandemokraatteja hallitukseen. (Em ptk, 27).

Simosen tilaama artikkeli SDP:stä ilmestyi Pravdassa 15. 5. 1965. Sen oli allekirjoittanut nimimerkki »Huomioitsija» ja se oli otsikoitu: »Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen johtajien sanat ja teot». Artikkelin mukaan SDP ei ollut tehnyt vuoden 1963 jälkeen eroa tannerilaiseen linjaan. Kansainvälisissä kysymyksissä se on tukenut Sosialististen Internationaalin päätöksiä. »On näköjään pakko uskoa sitä Suomen lehdistössä usein ilmaista mielipidettä, että ne voimat, jotka muotoilivat puolueen politiikan menneisyydessä, takertuvat nyt kouristuksenomaisesti jokaiseen mahdollisuuteen pitääkseen puolueen vaikutuksensa alaisena ja vanhassa poliittisessa suunnassa. Tämän tehtävän suorittamiseen he käyttävät kaikki keinonsa.» Artikkelin syytti sosialidemokraatteja edelleen siitä, että poliittisen taistelun kärki suunnataan työväenliikkeen vasemmistovoimia vastaan ja pidetään myös kiinni linjasta, joka »tähtää keskustavoimien diskreditointiin, varsinkin sen osan, joka edustaa Suomen rauhantahotoista ulkopoliittista linjaa». Toisaalta sosialidemokraattisten ja kommunististen työläisten monessa tapauksessa toverilliset suhteet pakottavat sosialidemokraattisen puolueen johtajat »turvautumaan luovimistaktiikkaan ja jopa puhumaan, että myös he kannattavat "yhteistoimintaa"». Artikkelin ylisti TPSL:ää siitä, että se on »päättäväisesti tuominnut Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen oikeistojohtajien taantumuksellisen politiikan ja valinnut toimintansa perussuunnaksi Suomen virallisen ulkopoliittikan kannattamisen». SDP:n johdon syntilistaan kuuluikin se, että se pyrki »keinolla millä tahansa» »keskeyttämään» TPSL:n toiminnan. (Helsingin Sanomat, HS, 16. 5. 1965).

Artikkeli aiheutti vihaisen reaktion SKP:n poliittisessa toimikunnassa, joskin äänessä olivat vain puolueen uudistuslinjan kannattajat. Anna-Liisa Hyvönen esim. totesi, ettei ole oikein, että Pravda kirjoittaa artikkelin neuvottelematta SKP:n johdon kanssa. Hyvösen mukaan artikkeli yliarvioi TPSL:ää eikä vastannut muuttuneita olosuhteita. Puolueen kansainvälisen osaston työntekijä Olavi Poikolainen puolestaan ehdotti keskustelua Beljakovin kanssa siitä, että Pravdan kirjoituksen aiheuttama tilanne ei toistuisi. (PT 19. 5. 1965). Beljakov joutuikin selittelemään artikkelia tavatessaan 24. 5. 1965 SKP:n johdon. Hän aloitti tapansa mukaan diplomaattisesti: »Pravdan artikkeli ei heijasta puolueemme politiikkaa sos.dem. puolueeseen nähden koko laajuudessaan». Kuitenkin, Beljakov huomautti, Moskovassa ollaan »pidettyvämpiä» SDP:tä kohtaan kuin Suomessa. SDP:n kehitys ei ole myönteistä, eikä SDP:n valtuuskunta voi tulla Mosko-

vaan. Beljakov toisti vaatimuksen siitä, että SDP sanoutuu irti vanhasta politiikasta ja Sosialististen Internationaalin päätöksistä. Koiviston vappupuheesta Beljakov sanoi, että vain »nuorisoliittolainen voi olla sitä mieltä, että se on todella Koiviston mielipide» (PT 24. 5. 1965, 14—19).

SKP:n johdossa oli samaan aikaan kypsynyt se ajatus, että on virheellistä taktiikkaa vaatia SDP:tä ryhtymään itseruskintaan entisen poliittisen linjan suhteen. Hertta Kuusinen huomautti, että jos SDP:tä vaaditaan sanoutumaan irti vanhasta, niin miksei tätä vaadita myös TPSL:ltä ja Simoselta, joka »ammutti Kemin työläisiä». Kuusisen mukaan irtisanoutumisen vaatimus on ajastaan jäljessä 10 vuotta eikä ota huomioon reaalisia muutoksia. (PT 19. 5. 1965). SKP:n linjaan SDP:n suhteen NKP:n asenne ei loppujen lopuksi vaikuttanut eikä siten vaikuttanut myöskään vuoden 1966 hallituksen muodostamiseen.

Julkisuudessa vasemmiston ja keskustan yhteistä hallitusta ehdotti näkyvästi ensimmäisenä Armas Äikiä. Tämä oli sikäli yllättävää, että Äikiä oli tullut tunnetuksi kiivaana sosialidemokratian arvostelijana. Hän oli julkaissut 1948 sosialidemokraatteja vastaan suunnatun teoksen *Kolmas tie* ja sittemmin vuoden 1965 puoluekeskustelussa hän esiintyi SKP:n vanhan linjan puolustajana. Äikiä osallistui SKP:n poliittiseen toimikuntaan »kutsuttuna», sillä hän ei voinut Neuvostoliiton kansalaisuutensa takia olla toimikunnan jäsen. Äikiä kirjoitti, että »työväenpuolueet voisivat antaa hallituspolitiikalle oikean suunnan ja saada jopa järkevimmät porvaritkin mukaan sellaiseen hallituspolitiikkaan». Kirjoittaja torjui ajatuksen punamultahallituksesta, jota sosialidemokraatit hänen mukaansa kaavailivat. (KU 24. 11. 1964).

Kevästä 1965 kansandemokraattinen lehdistö alkoi yhä kiihkeämmin tehdä propagandaa vasemmiston ja keskustan hallituksen muodostamisen puolesta vuoden 1966 vaalien jälkeen. Pontta vaatimuksille antoi kunnallisvaalien tulos, joka merkitsi vasemmiston, ei kylläkään SKDL:n, mutta sosialidemokraattien voimakasta etenemistä. Näytti siis mahdolliselta ja todennäköiseltä, että vuoden 1966 eduskuntavaaleissa parlamenttiin tulee vasemmistoenemmistö. Lähtölaukauksen antoi Kansan Uutiset pääkirjoituksessaan vappuna 1965. Tässä pääkirjoituksessa ei tosin vielä eksplisiittisesti viitattu SKDL:n osallistumiseen hallitukseen, vaan vain todettiin, että tulevissa vaaleissa on mahdollista muuttaa eduskunta vasemmistoenemmistöiseksi ja sitä tietä muuttaa »myös hallituspolitiikkaa nykyistä parempaan suuntaan». (KU 1. 5. 1965). Sosialide-

mokraatteja muistutettiin siitä, että vuoden 1948 jälkeisissä hallituksissa puolue on ollut »porvari-puolueitten vankina» ja katsottiin, että vasemmistö-puolueet yhteistoiminnassa hallituspolitiikassa voisivat saada myös porvarillisen keskustan muuttamaan politiikkaansa. (KU 6. 11. 1965). Pakinoitsija Juorkunan Jussin (Kerttu Kauniskankaan) mukaan hallitus, jossa SDP ja SKDL olisi mukana merkitsi peräti »sosialismia kohti kulkemista, vaikka ei vielä sosialismia». (KU 13. 11. 1965). Vasemmiston ja keskustan hallituksen ajateltiin murtavan »taantumsporvariston vallan» ja saavan aikaan radikaalin käänteen maan politiikassa. (KU 20. 11. 1965).

Syksyllä 1965 myös SKDL ja SKP alkoivat antaa julkilausumia, joissa vaadittiin vasemmiston ja keskustan hallitusta ja nyt myös väläytettiin vaihtoehtona vasemmiston yksinään muodostamaa hallitusta. Tämän sisältöisen julkilausuman antoi SKDL:n liittoneuvosto 5. 12. 1965. (KU 6. 12. 1965). SKP:n keskuskomitean vaalivetoimuksen keskeinen kohta koski uutta hallitusta: »SKP pyrkii eduskunnan uudistamiseen siten, että kansandemokraatit voivat aina hallitustasoa myöten antaa myönteisen panoksensa rauhan- ja yhteiskunnallisen uudistuspolitiikan toteuttamisessa». (KU 22. 12. 1965).

Julkilausumassa kiinnittää huomiota sen maltillisuus: ei puhuta mitään taantumsporvariston murskaamisesta eikä radikaalista käänteestä, vaan puhtaana reformistisesta politiikasta. Vastaavan sisältöinen oli SKDL:n ja sen jäsenjärjestöjen vaalivetoimus. (KU 30. 12. 1965). Tiettyä pelkoa herätti Keskustapuolueen suhtautuminen, sillä vasemmiston ja keskustan hallitusta pidettiin parempana kuin puhdasta vasemmistohallitusta, mutta toisaalta Keskustapuolueessa nähtiin myös henkilöitä, jotka eivät suhtaudu kielteisesti hallitusyhteistyöhön SKDL:n kanssa. (PT 2. 3. 1966). Toivoa herätti Väinö Leskisen esiintyminen. Tämä kirjoitti helmikuussa 1966, että »SDP:n tulee ohjelmansa toteuttamista ajatellen rakentaa myös vasemmalle. Olkoon kysymyksessä sitten hallitus- tai oppositiolinja». (Suomen Sosialidemokraatti, SSd 27. 2. 1966, KU 2. 3. 1966). Muutoin kommunistien piirissä herätti huolta se, että virallinen SDP ei vaalien edellä sanonut tulevasta hallituspohjasta eikä etenään SKDL:n mahdollisesta osallistumisesta hallitukseen sitä eikä tätä. Kansandemokraattisessa julkisuudessa kolmen suuren hallitus nousi puolestaan vaalien alla aivan keskeiseksi temaksi.⁴

Hallituksen muodostamisprosessi

Vaalien tuloksena eduskuntaan muodostui odotettu vasemmistoenemmistö. Tulevista hallituspuolueista SKDL menetti edelliseen eduskuntaa verrattuna kuusi paikkaa ja sai nyt 41 paikkaa. Menetyksensä johtui paljolti TPSL:n kanssa solmitusta vaaliliitosta. Vaikka TPSL:n äänimäärä romahti, se lisäsi paikkalukuaan kahdesta seitsemään. Sosialidemokraateille vaalit olivat tunnetusti suurvoitto: paikkamäärä kasvoi 38:sta 55:een. Keskustapuolue menetti neljä paikkaa ja sai 49 paikkaa. (Suomen tilastollinen vuosikirja 1966)

Lehdistössä, erityisesti sosialidemokraattisissa, alkoi spekulatio uudesta hallituksesta. Suomen Sosialidemokraatin pakinoitsija Simppa (Simo Juntunen) ehdotti joko SDP:n, Keskustapuolueen ja kansanpuolueiden hallitusta tai sitten sosialidemokraattista vähemmistöhallitusta täydennettynä ammattiministereillä. Sos. dem. vähemmistöhallituksella oli laajempaakin kannatusta, mm. Sosialidemokraatin päätoimittaja Atte Pohjanmaa kirjoitti sen puolesta. (SSd 24. 3. 1966) Kansan Lehti kannatti sosialidemokraattien ja keskustan hallitusta. (24. 3. 1966) Väinö Leskinen puolsi kommunistien mukaantuloa hallitukseen. (SSd 27. 3. 1966) Keskustapuolueessa oli se vahva henki, että puolue jää tappiollisten vaalien jälkeen oppositioon; Suomenmaa (23. ja 24. 3. 1966) piti sitä itsestään selvänä. Helsingin Sanomat (3. 4. 1966) taas kannatti hallitusta, josta »äärimmäiset laidat karsitaan».

SDP:n puoluetoimikunnassa vain Olavi Lindblom esitti SKDL:n (ja Kokoomuksen) jättämistä hallituksen ulkopuolelle. Kaikki muut puheenvuoroja käyttäneet puoluetoimikunnan jäsenet kannattivat kommunistien mukaantuloa. Perustavimmat argumentit kommunistien mukaantulolle esitti K. A. Fagerholm. Argumentteja oli kolme. Ensinnäkin hallituksella tulee olla niin vahva parlamentaarinen enemmistö, että vähemmistö ei pysty äänestämään tärkeitä lakeja lepäämään yli vaalien. Toinen argumentti oli integraatioargumentti: kommunisteja ei pidä jättää hallituksen ulkopuolelle arvostelemaan vaikeita ratkaisuja. Ja kolmanneksi: kolmen suuren hallitus olisi ulkopoliittisesti kelvollinen ja »presidentti on tässä suhteessa valmis ryhtymään takuumieheksi». (SDP:n puoluetoimikunnan ptk 28. 3. ja

⁴ Ks. seuraavien henkilöiden kirjoituksia ja puhereferaatteja Kansan Uutisissa maaliskuussa 1966: Herta Kuusinen 1. 3., Erkki Salomaa 7. 3., Ville Pessi 11. 3., Kalevi Kiipi 11. 3., Jorma

Simpura 14. 3. ja Aarne Saarinen 14. 3. Nimiluettelossa on merkittävää se, että siitä puuttuvat keskeiset vanhan linjan edustajat kuten SKP:n 14. edustajakokouksessa syrjäytyneet Aimo Aaltonen ja Oiva Lehto, mutta myös Taisto Sinisalo Pessi on tässä vaiheessa luettava uudistuslinjan kannattajiin kuuluvaksi.

19. 4. 1966). Paasio taas viittasi kommunistien hallitushalukkuuteen; hänen mukaansa kommunistit näyttivät olevan valmiit tulemaan hallitukseen melkein millä ohjelmalla tahansa (em. ptk 28. 3. 1966).

Presidentti antoi Rafael Paasiolle ensin tehtäväksi tunnustella kaikkien puolueitten hallitusta (HS 25. 3. 1966) ja sitten hallituksen muodostajan tehtävän toimeksiantona muodostaa enemmistöhallitus ja jos tämä ei onnistu, niin sosialidemokraattinen vähemmistöhallitus. (HS 17. 4. 1966). Keskustapuolueen oppositioasenne alkoi vähitellen pehmentyä (Suomenmaa 26., 27 ja 29. 4. 1966), joskaan puolueen asenne vielä loppusuorallakaan ollut täysin selvä. Presidentti Kekkonen esittikin Paasiolle, että jos Keskustapuolue ei suostu tulemaan hallitukseen, niin siinä tapauksessa tulisi muodostaa puhdas vasemmistohallitus. Tähän taas Paasion kanta oli ehdottoman kielteinen, koska hallituksen pohja olisi liian heiveröinen ja lisäksi sellainen hallitus olisi rasite Suomen suhteille länteen. (SDP:n puoluetoimikunnan ptk 20. 5. 1966).

Kun SKDL:n osallistuminen hallitukseen näytti jo varmalta, asiaa kokoontui käsittelemään SKP:n keskuskomitea. Asiasta käytti alustavan puheenvuoron yksi SKDL:n hallitusneuvottelijoista, Leo Suonpää, joka perusteli kommunistien hallitukseen menoa sillä, että ensinnäkin vasemmistoenemmistö herättää työläisissä odotuksia ja kielteinen asenne olisi vahingollinen koko liikkeelle; toiseksi, pitkäaikaisen oppositiokauden aikana SKP ei ole ollut siellä missä valtakunnan asioista päätetään ja kolmanneksi, oikeisto yrittää kaikin keinoin estää kommunistien osallistumisen hallitukseen. Puhtaan vasemmistohallituksen Suonpää tyrmäsi sillä mielenkiintoisella argumentilla, että sellaisessa hallituksessa TPSL olisi vaa'ankielen asemassa, jossa sillä olisi pienestä parlamentaarisesta voimastaan huolimatta »suuret mahdollisuudet erilaisiin, voisi sanoa kiristämisen luontoiisiin toimenpiteisiin». (Pöytäkirja SKP:n keskuskomitean kokouksesta 18—19. 5. 1966, Kansan Arkisto.)

Suonpään lausunto kuvaa hyvin SKP:n perin pohjin muuttunutta suhtautumista TPSL:ään. — TPSL:n mukaantulo koalitiollahitukseen ei ollut mikään itsestään selvä asia. Alun perin neuvoteltiin pohjasta 6:5:4 (HS 4. ja 6. 5. 1966), mutta sitten Paasio veti TPSL:n mukaan kuvioon (Wagner 1971, 39), jolloin pohjaksi muodostui 6:5:4:1. — Vielä viime vaiheessa hallitusratkaisun uhkasi kaataa hallitusohjelman maa- ja metsätaloutta koskeva osuus, joka ei tyydyttänyt SDP:n puoluetoimikunnan enemmistöä. SDP:n puoluetoimikunta oli äänin 6—4

hallitukseen menoa vastaan (SDP:n puoluetoimikunnan ptk 25. 5. 1966), mutta eduskuntaryhmä äänin 35—13 puolesta. Asian ratkaisi puolueenosto äänin 24—13. (KU 26. 5. 1966). Hallitus muodostettiin 27. 5. 1966.

SKP:n poliittinen toimikunta luonnehti tapausta historialliseksi. (PT 27. 5. 1966). Kommunistien pitkäaikainen osallistuminen kapitalistisen maan hallitukseen onkin ainutlaatuista eurooppalaisen kommunismin historiassa. Sen teki mahdolliseksi Suomessa sosialidemokraattien ja kommunistien lähentyminen, muuttunut intellektuaalinen ilmapiiri, parlamentaarinen matematiikka sekä presidentin asenne. Viimeksi mainittu ei suinkaan ollut vähämerkityksellinen. Vajaa vuosi hallituksen muodostamisen jälkeen presidentti tavallaan perusteli päätöstään kuuluisassa puheessaan Pohjoispohjalaisen osakunnan vuosijuhlassa 4. 2. 1967. Hän katsoi, että kommunistit eivät ole sen vähemmän isänmaallisia kuin muutkaan suomalaiset, vaan päin vastoin tuoneet maahan uutta kansallista henkeä ja vireyttä. (HS 5. 2. 1967). Mutta kommunistiselle liikkeelle hallitukseen menoa oli sikäli kohtalokas, että se ratkaisevalla tavalla syvensi vuonna 1964 alkanutta hajaannusta. Vaikka SKP oli tehnyt hallitukseen menosta yksimielisen päätöksen, hallituksen vastainen liike alkoi heti sen muodostamisen jälkeen. (Oinonen 1989, 279; Kauniskangas 1980, 58—59).

LÄHTEET

- Suomen Kommunistisen Puolueen keskuskomitean pöytäkirjat 1965—1966. Kansan Arkisto.
 Suomen Kommunistisen Puolueen poliittisen toimikunnan pöytäkirjat 1957—1966. Kansan Arkisto.
 Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen puoluetoimikunnan pöytäkirjat 1963—1966. Työväen Arkisto.
 Helsingin Sanomat 1965—1967
 Kansan Lehti 1964—1966
 Kansan Uutiset 1964—1966
 Suomenmaa 1966
 Suomen Sosialidemokraatti 1966
 Aaltonen, Aimo, 'Uusi taisteluvuosi'. *Kommunisti* 1958.
 Haikara, Kalevi, *Isänmaan vasen laita. SKDL 30 vuotta piikkiä kansakunnan lihassa*. Otava. Helsinki 1975.
 Hakovirta, Harto — Koskiahho Tapio (toim.), *Suomen hallitukset ja hallitusohjelmat 1945—1973*. Gaudeamus. Helsinki 1973.
 Karjalainen, Ahti — Tarkka, Jukka *Presidentin ministeri*. Otava. Helsinki 1989.
 Kauniskangas, Kerttu, *Miten käy SKP:n? Kommunistien korpisota*. Kirjayhtymä. Helsinki 1980.
 Kauniskangas, Kerttu, *Mutta ne toverit!* Kirjayhtymä. Helsinki 1971.
 Keskinen, Tuomas, *Aika sotia — aika sopia*. Väinö Leskinen 1917—1972. Tammi. Helsinki 1978.

- Lehtinen, Lasse, *Fagerholm — Kekkonen tasavallan kakkonen. Pohjoismaisen politiikan muutokuva*. WSOY. Porvoo ym. 1981.
- Leskinen, Väinö, *Asevelisocialismista kansanrintamaan. Poliittikkaa kolmella kymmenluvulla*. Kirjayhtymä. Helsinki 1967.
- Oinonen, Teemu, *Erkki Salomaa. Edelläkävijä*. Tammi. Helsinki 1989.
- Paasio, Rafael, *Kun aika on kypsä*. Toim. Heikki Kymäläinen. Tammi. Helsinki 1980.
- Saarinen, Aarne, *Suomalaisen kommunistin kokemuksia*. Tammi. Helsinki 1984.
- Suomen tilastollinen vuosikirja 1966*. Tilastollinen päätoimisto. Helsinki 1967.
- Suomen työväenliikkeen historia*. Työväen Sivistysliitto. Joensuu 1976
- Wagner, Ulrich, *Finnlands Kommunisten. Volksfrontexperiment und Parteispaltung 1966—1970*. W. Kohlhammer. Stuttgart ym. 1971.